

לטעמי, הגדרה שכלתנית שהאפקט השירי שלה בספר רחוק אפילו מהרושם של הסיפור המקורי. שנים-עשר האיברים הנזכרים בשיריה הם: יה, בטן, כף רגל, ברוך, צואה, און, כתף, אף, עור, לב, פה, עין. בשער הראשון היא כותבת (אני בוחר לנחיות הציטוט את הקצרים שבהם) לדוגמה:

העין

נומי, נִלְכָה, כִּי אֹדַע
יָרַח חֶדְל מְלַבְעוֹרָה

הצוואר

כְּמַעֲט פְּקַעְתִּי מוֹקְרָם.
תִּקְוָה פְּעֵמָה בִּי, אֹדַע.
מִשְׁהוּ פֶּרֶט עַל מִיתְרֵי הַקּוֹל –
לֹא נִחְנַקְתִּי בְּזִמְנִי.
זֶה הַכֵּל.

האף

רִיחַ הָרֶם רִיחַ בְּרִיחַ
רִיחַ הָאָדָם רִיחַ אֶהְבֶּה
וְהָאָדָם מִשְׁסַף וְהָרֶם חוֹמֵל

בסלון, בחדרי השינה, ומשם פורצת החוצה. באופן מדהים השיר כמו מבשר מלחמת טילים שבה העורף הוא חזית. הצעקות, המהומה, השבר, הם בבית, ואילו בית הקברות הוא מקום שקט ושלו. יש כאן, כמו בן, רעיונות נוספים. למשל ההקבלה בין הרעיון המוכר בדבר "השלום מתחיל בבית", לבין הרעיון שבשיר לפיו גם "המלחמה מתחילה בבית". כלומר, אם אין "שלום בבית" לא יהיה גם שלום מחוץ לבית. גם בשיר זה יש ביתור איברים (פצועים, זעקות, מתים), אבל הם אינם עצמאיים כמו אצל הילה להב, אלא חלק משלם אנושי. זהו שיר חזק, המתאר בכמה שורות עולם שלם, ומותיר את הקורא עם מחשבה בעלת ערך.

שיר עוצמתי אחר הנוגע בסכסוך הוא השיר 'אני יהודי' (עמ' 28): "אני יהודי/ בן יהודי/ המבין רק שואה, מאז שלמדתי ממה עשוי האפר/ אני יודע שזו ארצי/ ועפרה אפה/ אני יהודי שהתרגל לפתור/ מכות במכות/ ועול בעול".

כמה חוכמה ועוצמה יש בשיר קצר זה המסכם לא רק את "לקח השואה", כפי שמבינים אותו אצלנו ("מכות במכות ועול בעול") אלא גם את לקח הסכסוך היהודי-ערבי (מבלי להזכיר את השם ערבי כלל). זהו לכאורה שיר "שכלתני", אבל השכלתנות האירנית שלו כל כך מדויקת וקולעת, שהיא מרגשת באופן ניסוחה. אין כאן מילים אמוטיביות ("דם", "אדם", "אהבה", כמו אצל להב, למעלה), אלא בעיקר שמות עצם מופשטים ("מכות", "עול"), אבל איזו אפקטיביות הוא מצליח להפיק מהן.

אני רוצה לסיים בשיר נוסף של פיני רבנו, שאולי מתמצת את ההבדל המהותי בינו לבין הילה להב 'כשאפגוש את האויב שלי' (עמ' 29):

כְּשֶׁאֶפְגֹּשׁ אֶת הָאֹיִב שְׁלִי
פְּנִים אֶל פְּנִים
אֶחְסִיד מִפְּנֵי אֶת עוֹרֵךְ הַכְּהָה
וְאֶת הַפֶּחַד בְּעֵינָיו.
וְאֶחְבֵּר לָהֶם אֶת הַפֶּחַד בְּעוֹרֵי
וְאֶת הָרֶעֶד בְּשִׁפְתֵי
וְאֶתְרַגֵּם חֲבוּקֵי יָדַיִם לְמִכּוֹת מְנַצְחוֹת
אֶגִּיד לּוֹ בְּכַאֲבֵי אֶגִּיד לוֹ בְּכַאֲבֵי
בוֹא. נְחַלִּיף לִבִּי. אֲזוּ וְרַק אֲזוּ
לְבָבְךָ יֶאֱהָב אוֹתִי וְלִבִּי אוֹתְךָ.

איני רוצה לעשות אנלוגיות, כי הדברים שונים, ובכל זאת אומר: גם כאן יש איברים (פנים, עור, עיניים, שפתיים, ידיים, לב) ומעל לכל אויב. אבל כמה מקורי הפתרון של רבנו (שחווה טראומה מול אויבו) - הוא מציע להחליף איברים עם אויבו ("בוא נחליף לב"), כדי שיוכלו לאהוב זה את זה. אכן, גדלות רוח של אדם ומשורה.

ומעניינת האבחנה שאנו מגיעים אליה בתום קריאה בשני הספרים: את האויב (משדה הקרב) אפשר להפוך לאהוב. ואילו את האויב המגדדי, כנראה לעולם לא! נראה לי, מבלי להבין בנושא, כי האפשרות להיחלץ מהטראומה טובה יותר במקרה הראשון.

מ"המבול" עד "סוף העולם"

עדי אופיה, כמו וולטר בקנרדי רק ללא האירניה שלו, מאמין שעולמנו זה הוא הרע שבכל העולמות האפשריים. הוא כבר נתן לכך ביטוי בספרו הפילוסופי לשון לרע (עם עובד 2000) שבו הגיע למסקנה, כי העולם הוא "פלנטה שוקעת" שסופה לטבוע. בספרו החדש אלימות אלוהית - שני חיבורים על אלוהים ואסון" (ון ליר/הקיבוץ המאוחד 2013) חוזרת ההכרזה על "סוף העולם" בכותרת החיבור השני "מראשית העת החדשה עד סוף העולם", כאשר הפעם הוא מבקש לתת לה גם ביסוס היסטורי בשרטטו מתווה שראשיתו במבול התנ"כי וסופו באסון (אקולוגי, גרעיני, חברתי) בן

אמנם פואמה רצוי לקרוא ברצף ולא כל שיר בנפרד, ואמנם כך קראתם, ובכל זאת, לטעמי, אין הם מצטרפים לאחדות משכנעת. פה ושם יש שיר בולט יותר, אך תחושת החלקיות והקוטוע דומיננטית. אמנם יש התפתחות מסוימת בין הפרקים. למשל, בין שנים-עשר האיברים הנזכרים לראשונה, מופיעות באחדים מהם "תולעים", כאילו הפכו בשר שהרקיב. (בשיר "האף" בגרסתו החמישית נכתב: "ברזל זה כלום/ מלח זה כלום/ איפה כורים תולעים". וכן בשירי "העין", "רפה", "הכתף", "האון"). אך הביתור לאיברים נוטל את נשמת אפם של השירים. מבודד אותם זה מזה והופך את כל העניין לטכני בעיקרו. אם הכוונה היתה להשיג מעין אפקט של "ניכור" ברכטי, זה אמנם הושג, אבל לא לטובה.

לעומת שיריה של הילה להב, שיריו של פיני רבנו בספרו בסוף כל השירים באים למות באותן הם בעיני מופת של שלמות שירית. יש בהם רגש, תמונה, מחשבה - שלושה אלמנטים שהמשורר האמריקאי רוברט פרוסט סבר כי צריכים להיות (כולם או חלקם) בכל שיר לירי שלם. מכיוון שגם שיריו של פיני רבנו מקורם בטראומה (הלם קרב), בחרתי כדוגמאות באותם שירים העוסקים במלחמה ובסכסוך. הנה השיר המרשים 'מלחמה מתחילה' (עמ' 9):

מִלְחָמָה מִתְחִלָּה
בְּבֵית.
כָּל הַפְּצוּעִים זוֹעִקִים
בְּסִלּוֹן.
כָּל הַמֵּתִים שׁוֹתְקִים
בְּחֲדָרֵי הַשִּׁנָּה.
וְאֲזוּ
הִיא שׁוֹבֵרֶת קִירוֹת,
חֲרֻצָה גְבוּלוֹת,
עַד שֶׁכָּל הַפְּצוּעִים זוֹעִקִים
בְּשָׂדֵה.
וְהַמֵּתִים שׁוֹתְקִים
בְּבֵית הַקְּבָרוֹת.

בניגוד למהלך המקובל לפיו מלחמה מתחילה בשדה הקרב, ואחר כך, עם בשורות איוב, מגיעה הביתה, כאן סדר הדברים הפוך. המלחמה היא בבית למן הרגע הראשון, ואולי אפילו לפני שפרצה ממש. היא מתרחשת

חיים, נדחים לעתיד ובתווך נפער ההווה ההיסטורי של המעשה האנושי. שום דבר כמעט לא נשאר בידי שמים. השלטון הארצי יכול להתמקם ללא הפרעה במרחב שנוצר; השלטון האלוהי נסוג ומתחיל ללבוש צורה של 'השגחה', פיקוח מרחוק ותגובה מושהית, שמכריזים עליהם מראש ומפענחים את עקבותיהם בדיעבד. מחיר המרחב שנפתח כך הוא תיאודיציאה, הצדקה מראש של כל האסונות שעוד יבואו. עם הזמניות החדשה של השלטון האלוהי החל למעשה תהליך חילון ממושך ועקבי שבו יהפוך האל מנוכחות מוחשית לרעיון מופשט, מעוצמה פועלת ליש נעלם, מדובר קרוב למסתורין טרנסצנדנטי, עד שיום אחד ייעלם לגמרי" (עמ' 118).

באופן סכמטי, זה המהלך של הספר כולו: החיבור הראשון עניינו האסון האלוהי הפוקד את האנושות בכללה (ספר בראשית); האסון האלוהי כצורת שלטון על עם ישראל (ספר שמות); המודל התיאוקרטי (ספר ויקרא); המודל של משנה תורה (ספר דברים); ואף השוואת שלטון דוד לשלטון 'אשיהו (התערבות ישירה לעומת פעולה מרחוק של האל). החיבור השני עניינו חילון האסון בעת החדשה, על ידי פיגוי הזירה האלוהית לאוטונומיה אנושית; השלטון החילוני יורש את מקומו של האל כאחראי למה שהוא מכנה "הצלה/הפקרה" המדינה יורשת אותו בהמשך כמדינת "השגחה/אסון"; לבסוף, המדינה עצמה מפנה את מקומה לכוחות השוק והסביבה היוצאים מכלל שליטה. כדי לסבר את האוזן ביחס לקשר בין שני החיבורים אומר כי "הצלה/הפקרה" וכן "השגחה/אסון" הם השרידים של "ברכה/קללה" שבספר דברים. אלא שבשלב של "חילון האסון", מי שמצילים או מפקירים הם השלטונות החילוניים. לדוגמה, במקרה של מגפת דבר (הדוגמה שמביא אופיר), מי שהשלטונות מטילים עליו סגר הוא מופקה ומי שנותר מחוץ לאזור הסגר, הוא מוצל. כך גם במצבי חירום ובאסונות אחרים, כולל אלה שהמדינה מחוללת, כמו מלחמה או משבר כלכלי. על השלב האחרון של קיום העולם הוא כותב ב"דברי פתיחה" לחיבור השני: "ייתכן שאנו עדים היום לשלב האחרון שבו המדינה מאבדת בהדרגה את שליטתה גם בהפקת האסון וגם בניהולו. המדינה הולכת ומאבדת את עליונותה לטובת הצירוף שבין כוחות השוק הניאורלי-גלובלי לבין כוחות הטבע הניצול חסר התקדים של אנרגיה ומשאבים. השילוב בין כוח ההרס האנושי לבין טבע שיוצא משליטה, ימיט חורבן על העולם האנושי המוכר כולו" (עמ' 193).

ספרו של אופיר הוא ספר קשה, שקשה, לעתים, לרדת לסוף דעתו. התפר בין שני החיבורים, בין החיבור הפותח ב"מבול" לבין החיבור המסיים באסון מגדלי התאומים 9.11 (הנידון בהרחבה בדברי רדידה), הוא, לדעתי, פרום למדי. מעידים על כך גם דבריו של אופיר עצמו ב"סוף דבר" החותם את הספר כולו: "הופעתו של סוף העולם באופק ההיסטורי בעת הזאת, היא שיאם של שני תהליכי החילון שהשתלבו זה בזה (חילון מושג ההשגחה במדינת השגחה, וחילון האלימות האלוהית במדינת האסון). זה הרגע שבו ניתק לחלוטין הקשר ההיסטורי בין אלהים לאסון ההמוני. הקטסטרופה הנוראה ביותר, זו שמאיימת לבוא, אינה נחשבת ואינה מדומיינת ביחס לחוק האל או לאלימותו וגם לא ביחס לישועה שהוא מבטיח למאמיניו. לקראת סוף העולם בני אדם נותרים באמת לברם, תחת שמים ריקים, אבל נותרים אלה עם אלה, ואת העולם הזה הם מצוים יחד להציל" (עמ' 271).

אופיר ברבריו אלה מתיר את הקשר שבין "אלימות אלוהית" ל"סוף העולם". סוף העולם יבוא מידיהם של בני האדם עצמם מתוך מה שהוא מכנה "האימננטיות המחוללת של המצב האנושי ושל הכוח השלטוני, שניצניה אצל הובס ושפינוזה, והיא מאפיינת את המחשבה הביקורתית התיאורית הפוליטית מאז הגל, מרקס וניטשה". כלומר, תוצאת תהליכים פנימיים, אנושיים ושלטוניים, שכבר עמדו עליהם הוגים שונים, מהובס ועד מרקס ומאגמבן ועד רדידה, כפי שהוא מציין. לכן, אפשר לשאול על מהות הקשר בין שני החיבורים, ובמה תורם החיבור הראשון להגותם של ההוגים בחיבור השני? אבל השאלה העיקרית נוגעת לנקודת המוצא

ימינו, אם לא ייעצר קודם לכן.

אופיר בונה מדרג של רעות, מבראשית עד אחרית, כאשר כל שלב בהתפתחות רע מקודמו, והמדינה המודרנית גרועה מכולן. מה שמפתיע, לפחות לאור שמו, שלא "אלימות אלוהית" היא שתביא את העולם אל סופו, אלא דווקא "אלימות חילונית" מודרנית. (קורא בעל נטייתה אמונית, יכול אולי לחלץ מכאן שמץ של הגנה על "הדת הבויה", שאת כתבי הקודש שלה מאמץ אופיר להוכיח משנתו). בהתאם לחלוקה זו בנוי הספר משני חיבורים, חיבור ראשון, הגדול כמותית, קרוי "הולדת התיאוקרטיה מתוך האסון: על תבניות של אלימות אלוהית במקרא"; חיבור שני הקרוי "מראשית העת החדשה עד סוף העולם: מתווה להיסטוריה מאוחרת של האסון האלוהי".

ב"פתח דבר" כותב אופיר כי "לפנינו שני חיבורים על אסונות של אלהים: אלה שהוא חולל אלה שיכול היה למנוע". באסון כוונתו ל"אסון המוני, אירוע שבו נורעים חורבן והרס בהיקף גדול, שבו נפגעים המוני בני אדם ובעלי חיים, רכוש רב מושחת ונהרסות סביבות חיים שלמות". אסונות כאלה הם מרבית האסונות בספר בראשית, כמו המבול, מגדל בבל, הפיכת סדום ועמורה ועוד. אולם החיבור בכללו לא מתעניין בהם, אלא יותר באירועים הנוגעים לתפקידו של האסון במסגרת התבנית הכללית של השלטון האלוהי, הנזכר בשאר ספרי החומש והתנ"ך. "אלהים יעסיק אותי כאן כצורה של שלטון תיאוקרטי, כחלק מתפיסת האל כריבון העולם ומנהיגו, או כשליט נבחר של עם אחד ומנהיגו. עניין זה באלהים מעוגן בתיאוריה פוליטית עכשווית ומבקש לתרום לה". הסיפא של פסקה זו היא עיקרו של החיבור השני העוסק בתיאוריות פוליטיות במשנותיהם של בנימין, שמיט, ארנדט, אגמבן, רדידה ואחרים. רק לאחר קריאת שני החלקים במלואם, ניתן, בעצם, לחלץ את טענת המחבר למעלה, והיינו ש"חילון האסון" (יתר מן "האסון האלוהי"), הוא שעתידי להביא עלינו כליה.

הדיון של אופיר בחיבור הראשון מפורט מאוד. הוא הולך בעקבות ביקורת המקרא ומתחקה אחר שתי המסורות הגדולות, התיאוקרטית-כהנית של ספר ויקרא ומודל המשטר של ספר דברים. כן הוא עוסק באריכות בסוגיית הקדושה, המבחינה בין השתיים לפי יחס לחוק. "את ההבדלים בין האסכולות אפשר לנסח גם כשתי תשובות שונות על שאלת היחס בין החוק לקדושה: האם שמירת החוק היא חלק מעבודת ההיטהרות שאמורה להבטיח מצב של קדושה במרחב של קדושה - או שהעם קדוש ועל כן מצווה לשמור על החוק שאמור להגן עליו באותו אופן ששמירת ההיטהרות מגינה על הקרבים אל הקודש?" (עמ' 106).

במיוחד מרחיב אופיר את דיונו בטקס הברית השנייה בין ישראל לאלהים בערבות מואב ערב מעבר הירדן וכניסת ישראל לארץ (דברים, פרקים כז-ל). ברית זו כוללת את פרשת הברכות והקללות ("יהיה אם שמרע תשמע...") המהווה את המודל שישמש, לפי שיטתו, גרעין של חילון השלטון האלוהי, שהוא עיקר עניינו בחיבור השני. זוהי החוליה המקשרת בין שני החיבורים (אם כי לדעתי היא רופפת למדי). אופיר עומד על כך, כי לעומת 14 פסוקים של "ברכות", כולל פרק כח בדברים 52 פסוקים (טו-סח) של "קללות" איומות ונוראות. פרשנותו של אופיר לרשימת הקללות אומרת: "מכיוון שלכל צדה יש שם, וכל אסון נמנה ונזכר מראש, יהיה אפשר לזהות מעתה כל אסון כעונש מוכר על חטא. רשימת הקללות בכללותה מוצגת כחלק מן הברית - התחייבות, אזהרה, תזכורת" (עמ' 110). מה שמפריד בין הברכות לקללות הוא ספר התורה, מצוותיו וחוקותיו ומשפטיו. כלומר, החוק ניצב בתווך בין נסיגת האל אל מאחורי הקלעים, המאפשרת פריחה ושגשוג, לבין הסתר פנים מחלט שלו המפקיר את האדם והעם ומחולל חורבן והרס. אופיר מסביר, כי במודל המשטר של ספר דברים, יכול האל לפעול גם מתוך ריחוק כאשר הברכה והקללה מצויות אך ברקע ובתווך נפער מרחב לפעילות אנושית.

"הצו האלוהי מגיע מן העבר, נישא בזיכרון ומופקד בידי פרקטיקות של היזכרות; המשפט האלוהי, ועמו הקנאות והחסד, האלימות המחוללת והשפעת המצמיח

שירה יכולה / עמיר עקיבא סגל

"נפגשנו לראשונה ליד ספוריה, הלא היא ציפורי"

מושב קטן בגליל התחתון, על הרי נצרת - בין עמק יזרעאל לבקעת בית נטופה. אבל גם כפר ערבי בשם ספוריה שהיה קיים עד שתושביו נטשו אותו במהלך מבצע "דקל" ביולי 48'. כפר ערבי מרכזי וגדול שבראשו מצודה שבנייתה החלה בתקופת הצלבנים והושלמה בידי ד'אהר אל עומר. גם עיר יהודית שהיתה קיימת כבר לפני כשלושת-אלפים חמש מאות שנים. העיר שבה נחתמה המושנה ובה ישב הסנהדרין בראשות רבי יהודה הנשיא, העיר שנחרבה בפלמוס וארס, ואירחה לגיון רומי במהלך המרד הגדול. המקום שממנו יצאו גייסות הצלבנים בהנהגת גי דה-ליוניאן אל קרב קרני חיטין, בו ניצחו המוסלמים בהנהגת סלאח א-דין. העיר שכונתה בפי יוסף בן מתתיהו "פאר הגליל כלו" ועברי - המקום שבו נולדתי וגרתי.

ציפורי נזכרת כמה פעמים בכתבי יוסף בן-מתתיהו ובתלמוד. אך גם אוכזרים ספרותיים ושיריים של ציפורי וספוריה אפשר למצוא לא מעט - עתיקים ומהשנה האחרונה.

בספר **הבשורה על פי ישו** של ז'וה סראמגו מתואר ביקור של ישוע בעיר ציפורי שהחורבה בידי הרומאים לאחר פלמוס וארס ומירדתו של יהודה הגלילי, בתיאור קשה של אלימות בוטה - שבהחלט יכול להיות תואם לאירועים היסטוריים. שכן נצרת שבה חיו הוריו של ישוע סמוכה לציפורי - ואפשר להניח כי מרים או לפחות מי מהוריה הגיעו מציפורי. כעדות לכך, הכנסייה העתיקה במקום קרויה על שם חנה ויואכים - הוריה של מרים.

בשנת 85' פרסם חיים גורי מאמר בעיתון 'דבר' על הצעת אי-לחומה שהוצעה לראשי הכפר ציפורי על ידי גיורא זייד (בנו של אלכסנדר זייד) ועודד ינאי טרם מבצע דקל, הצעה שראשי הכפר סירבו לקבלה. בעקבות אותו סירוב הגיעה נטישת הכפר בהמשך (גורי טוען כי ההצעה ניתנה ממש לאחר הצבעת האו"ם בנובמבר 47', אך ייתכן שהוצעה דווקא בקיץ 48' טרם מבצע דקל).

על כריכת הספר **עשיו של מאיר** שליו מופיעה דמות "המונה ליוה של הגליל" - תמונת אשה המופיעה בפסיפס מפורסם שהתגלה בציפורי ובו תיאור תחרות שתייה בין הרקולס לדיוניסוס. אך עם כל הכבוד לפרוזה, כאן נדבר על שירה.

את המקאמה 'שני מסעות' הקדיש חיים גורי כשהאחרון זכה בפרס ביאליק בשנת 1974, על ספרו **מראות גיחזי**. "אתה הלא זוכה, נפגשנו לראשונה ליד ספוריה, הלא היא ציפורי." כותב גורי ומזכיר לו פגישה בשנת 44' בעת שהיו שניהם לחמי פלמ"ח צעירים. חפר מזכיר לגורי את המהלכים שבאו אחרי אותה פגישה: "וספוריה היתה ציפורי ושכב היו החברה ושפת ערב התמוגה בשפתינו/ ורצינו להיות בני-הארץ כמותם ולטוות מנהגיהם כמנהגינו/ וביאליק היה רחוק עם 'עיר ההרגה' שלו ועם 'על השחיטה' ועם העברית האשכנזית שלו, אשר נדמה כמו שמחנו בכלותה/ היה קיץ, שנת ארבעים וארבע ואל הציפור' מתה שם אלף מגי מיתה." כותב חפר וציפורי/ ספוריה הופכת דימוי לשאיפות הצבריות-עבריות של שני המשוררים, לישראליות המתחדשת כנגד הגלותיות של ביאליק, אשר עתה שניהם מאמצים חלקים ממנה, במקאמה שמסתיימת במילים: "אחר כך, בחורן, בעיר אחרת, כמו חור מן האין אל היש/ זכרתי משום מה את ספוריה וחנייה לילית בקצה השלף היבש/ ומשורר צעיר שלא ידע כי בדרכו את 'מראות גיחזי' יעבור דרך כל כך הרבה מגילות אש."

בתאריך 19.08.1948, חודש לאחר מבצע דקל, שבו השתלטו כוחות הצבא הישראלי על העיר נצרת ובמהלכו ננטש הכפר הערבי ספוריה, הופיע השיר 'אבא בא לו מנצרת' בעיתון 'משמר לילדים', שיר שכתבה חיה קופמן בת התשע-עשרה. "אבא בא לו מנצרת/ לחופשה קצרה/ וסיפר, סיפר לנור/ כל מה שקרה// שם, בדרך מציפורי/ בין כסי גבעות, דום רבצנו במחפורת// מצפים לאות// במרחק שקע הסהר/ רעם תותחים// - חברים - לחש הנער -/ אנו מניחים! -// הבקעה היתה רועדת/ נמוגים הרים/ גוף דרוך, היד על הדק/ אנו דהרים// כך עלינו לנצרת/ עם הנץ חמה" -/ קשב רב הקשיבה ורד/ עד שנרדמה// טנק חלף, שקשוק שרשרת, הפלוגות אצות... ופתאום פתחה נצרת/ בתפילת חצות// פעמון הרים גבוה/ התפלל, הוחיל/ לשלוות ימים יבוא/ ולשלום-אחים."

חיה קופמן, המוכרת יותר בשם חיה קרמון-פרקש, נולדה בשנת 1919 ברוסיה ועלתה עם הוריה בשנת 1925. בנעוריה היתה חברת השומר הצעיר, ולכן פרסמה בעיתון 'משמר לילדים'. בהמשך עברה ללמוד באנגליה והגישה תוכנית רדיו על שירה עברית בשידורים העבריים של הבי-בי-

הכוללת של ספרו ברבר עולם המידודר אל סופו. אופיר נוטה לראות רק את האסונות ומתעלם מן ההישגים העצומים (מרעיים, חברתיים ואחרים) של האנושות דווקא בעשורים האחרונים. מי שהאזין לנאומו של אובמה באו"ם (24.09.14) יכול היה לרשום לפניו כמה מהישגים אלה. לפיכך אין ברירה אלא לומר כי יש משהו מוטה מלכתחילה בהשקפת עולמו של אופיר. מה שהוא מכנה, למשל, "אלימות אלוהית", יכנה המאמין באלוהים "צדק אלוהי". המילה "אלימות" כלל איננה מילה מקראית. זו מילה מאוחרת בעלת קונוטציה שלילית, שנועדה לצבוע את פעולות האל בגון שלילי. (בעיני המאמין האל איננו רק "קנא ונוקם", אלא גם "רחום ורב חסד"). באופן דומה, גם באפיונים האחרים שמייחס אופיר לשלטון החילוני "הצלה/הפקרה", "השגחה/אסון", הדגש בדרך כלל הוא על "הפקרה" לעומת "הצלה" ועל "אסון" לעומת "השגחה", כלומר על תארים שליליים בלבד. זו, לדעתי, טעות יסודית, ולא רק שלו אלא גם של כל ההוגים הביקורתיים-רדיקליים שהעולם נידון במשנתם מנקודת מבט חרד-צדדית למדי. שכן אילו צדקו במשפטם, היה כבר העולם מגיע מזמן אל סופו. למזלנו הוא עדיין כאן.

*

באמצע החדש שעבר הלכה לעולמה בארה"ב, לאחר מחלה קשה, המשוררת והמתרגמת ג'ניס רביבו לבית סילברמן והיא בת 65 שנים בלבד.

המשוררת ילידת בוסטון ארה"ב, עלתה לישראל בשלהי שנות ה-80. ראשוני שיריה בעברית פורסמו בעיתון 'דבר' בשנת 1984 בהמלצת חיים גורי. את ספר שיריה הראשון **זדה** (ספריית פועלים), ערך נתן יונתן ז"ל, שגם הפקיד בידיה לימים את תרגום שיריו לאנגלית (הופיעו בספר *Within the Song to Live*; 2005). ספר שיריה השני **תרגילי חיסוד** הופיע בהוצאת גוונים בעריכת עמוס לויתן בשנת 2000. ספר שיריה השלישי **אחרי העזריאלי לפני הקריה** הופיע בהוצאת כרמל ב-2004. כל שיריה (1984-2006), שירים חדשים וכן חטיבת שירים באנגלית *Zion by Itself* הופיעו בספר **זדה בציון** (גוונים 2007). שני ספרי שירה נוספים באנגלית ראו אור לאחר שובה לבוסטון. ג'ניס רביבו היתה יוצרת מקורית ומחוננת ששאבה משתי מסורות שיריות גדולות, העברית והאנגלית. אף שעשתה את ציון ארץ בחירתה, נותרה בה זרה, ואף ששבה לכתוב בשפה זרה, נותרה *Zion* מושא כתיבתה. עיקר שירתה הוא שירת אהבה נועזת, נאשט, אירונית וחכמה, שירה ניסיונית חודשנית, שהמצב האנושי - יהודי, ישראלי, נשי - נלכד בין שורותיה. שירתה זכתה לשבחים הביקורת ולהערכת קוראיה הרבים. אין ספק כי תחסר לכל מי שהכירה כיצרת נדירה וכאדם יוצא דופן. ג'ניס רביבו הובאה למנוחות בישראל. הותירה אחריה בת ובן. יהי זכרה ברוך.

ע"ל